

Etik- och omvårdnadshandledning

En röd tråd genom sjuksköterskeprogrammet

Inga-Britt Lindh

Introduktion

Etisk kompetens och professionellt förhållningssätt är viktiga utbildningsmål i sjuksköterskeexamen då sjuksköterskor dagligen ställs inför etiska utmaningar av skilda slag och komplexitet (Croona, 2003). Det är därför en stimulerande utmaning att skapa aktiviteter som stödjer studenternas lärande i relation till värderingsförmåga och förhållningssätt och som förbereder dem för sin kommande yrkesverksamhet. I Högskoleförordningens måltext (1993:100 Bilaga 2) under rubriken värderingsförmåga och förhållningssätt anges ett antal vägledande nyckelbegrepp såsom helhetssyn på människan, etiska aspekter, professionellt förhållningssätt, förmåga till empati och beaktande av mänskliga rättigheter. I strävan att uppnå utbildningens mål infördes etik- och omvårdnadshandledning i alla kurser inom sjuksköterskeprogrammet vid Högskolan i Kristianstad.

Omvårdnad är sjuksköterskans professionella kunskapsområde. Det innebär att sjuksköterskan är självständig i sitt utövande av omvårdnad vilket kräver eget ansvarstagande. I det professionella ansvaret ingår att arbeta utifrån bästa tillgängliga kunskap och utifrån professionens värdegrund (Svensk sjuksköterskeförening, 2016) och ICN:s etiska kod för sjuksköterskor (Svensk sjuksköterskeförening, 2014). Sjuksköterskornas etiska kod (Svensk sjuksköterskeförening, 2014) anger de

värden som ligger till grund för yrkets utövande och varje legitimerad sjuksköterska har ett moraliskt ansvar för sitt bemötande, sina bedömningar och sina beslut. Det är därför viktigt att utveckla ett personligt förhållningssätt till professionens värdegrund för att kunna omsätta denna i konkreta handlingar. I mötet med patienter och anhöriga ska sjuksköterskan enligt den etiska koden uppvisa professionella värden såsom respektfullhet, lyhördhet, medkänsla, trovärdighet och integritet. Förmågan etiska kompetens och förhållningssätt är således inte enbart kopplat till kunskap i traditionell bemärkelse utan har klar koppling till personlighet, till vem personen är. Inom ramen för etik- och omvårdnadshandledning löper arbetet med värderingsförmåga och förhållningssätt som en röd tråd genom hela utbildningen.

Tanken bakom att låta etik och omvårdnadshandledning gå som en röd tråd genom hela utbildningens tre år var att utveckling av etisk kompetens och professionellt förhållningssätt är en komplex och kontinuerlig lärandeprocess som studenterna inte enbart kan läsa sig till utan den förutsätter reflektion, dialog och samspel med andra. Det är i samspelet med andra som man blir medveten om sina värderingar och sitt förhållningssätt.

Upplägg och genomförande

Etik- och omvårdnadshandledningen löper som en röd tråd genom utbildningens tre år och ingår som en obligatorisk aktivitet i programmets alla kurser campusförlagda såväl som verksamhetsförlagda kurser (Figur 1). Studenterna ingår i en mindre grupp som sätts samman under utbildningens första veckor och består av 8-10 studenter. Till gruppen knyts en handledare som är legitimerad sjuksköterska och lärare på

programmet för att leda och kunna stödja studenternas professionella utveckling.Handledningstillfällena är obligatoriska, schemalagda och värderas i likhet med övriga delar i utbildningen. Handledningstillfällena utgör i sig examinationen och kräver aktivt deltagande.

Strävan är att gruppen skall vara så sammanhållen som möjligt för att skapa kontinuitet och trygghet i gruppen. Detta är dock inte alltid möjligt då studenter gör avbrott eller uppehåll och återupptar sina studier under utbildningens gång. Aktiviteten introduceras under någon av utbildningens första veckor i samband med en föreläsning i grundläggande omvårdnadsetik. Vid introduktionen förtydligas mål, syfte, det individuella ansvaret och modellen för handledningen. Kravet på sekretess i gruppen betonas.

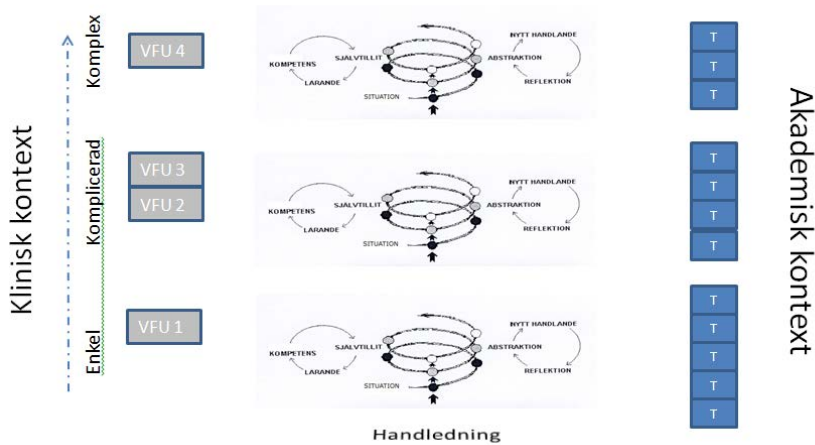
Gruppen träffas fyra gånger per termin och 1.5 timme per tillfälle. Under kurser av teoretisk karaktär förlagda till campus fokuseras på situationer och problemställningar av etisk karaktär med anknytning till innehållet i respektive kurs. Det kan till exempel handla om att studenterna läser en kort text som beskriver en situation där fördomar är vanligt förekommande. Denna text är sedan underlag för reflektion och diskussion i gruppen. Däremot under verksamhetsförlagda kurser arbetar gruppen med självupplevda situationer som studenterna hämtar från verksamheten. Det ställer krav på studenternas aktiva medverkan och ansvar för innehållet i handledningstillfällena.

Handledaren tillsammans med gruppen väljer vid varje tillfälle vad man specifikt vill rikta in sig på att diskutera. För att fördjupa reflektionerna knyts någon del av kurslitteraturen i etik till varje gruppstillfälle såsom till exempel används litteratur som handlar om fördomar och människors lika värde när en text om fetma diskuteras i en av kurserna. Genom att använda

frågor såsom Vad ser jag? Vad tänker jag? Vad gör jag? möjliggörs att egna värderingar och normer konfronteras och synliggöras och man får möjlighet att inse när olika värden står på spel och vilken betydelse de har i vårdandet. I takt med att utbildningen fortskrider ökar situationernas grad av komplexitet.

Förutom samtal kan handledaren välja olika metoder såsom bilder för att träna byte av perspektiv. De kan även välja att använda Dialogduken som utvecklats av Svensk Sjuksköterskeförning för att arbeta med värdegrundsfrågor och empati. Reflektion är centralt i handledningen. Reflektion är tillsammans med dialog enligt Silfverberg (1999) etikens viktigaste redskap. Även för lärandet är reflektionen betydelsefull vilket understrukits i åtskillig pedagogisk forskning däribland Ekebergh (2001) som hävdar att det är först när kunskaper och erfarenheter bearbetats genom reflektion som de blir till förmågor.

Handledarens roll är framför allt att leda arbetet i gruppen och att med hjälp av begrepp, perspektiv och modeller skapa förutsättningar för lärande. Handledarens roll inbegriper även att skapa ett gott klimat där alla kommer till tals, kan känna sig trygga och vågar framföra sina tankar. Handledaren har emellertid även en värderande funktion som kan vara svår att balansera. För att få stöd i sitt handledarskap har handledarna under en period haft möjlighet att få handledning på handledning och det har även anordnats utbildningsdagar för att utveckla sin handledarkompetens.

Figur 1. Illustration över hur etik- och omvårdnadshandledningen är utformad under utbildningens tre år. Figuren visar att handledningen inbegriper teoretiska kurser (T) förlagda till akademisk kontext såväl som verksamhetsförlagda kurser (VFU) förlagda till klinisk kontext. Figuren illustrerar även att graden av komplexitet ökar under utbildningens gång. Figuren är modifierad efter Arvidsson, 2000.

Etik- och omvårdnadshandledning ur studentperspektiv

Programutvärderingar genomförs av varje studentgrupp i termin sex i samband med att utbildningen avslutas. Utvärderingen sker i enkätform där flertalet svar på frågorna utgörs av en skattning på en skala mellan 1 och 5 där ett avser instämmer inte och 5 instämmer. Några frågor är av öppen karaktär där studenterna med egna ord kan ge uttryck för sina erfarenheter och ger förslag till förbättring.

Exempel på innehåll i enkäten

- Förmåga till reflektion över etiska frågor

- Förmåga till kritisk granskning
- Förmåga att identifiera och analysera etiska problem
- Förmåga att tillämpa etiska kunskaper
- Upplägg, litteratur och material

Resultaten från de senaste tre årens utvärderingar där 537 studenter besvarat enkäten tyder på att studenterna överlag är mycket nöjda med etik- och omvårdnadshandledningen. De anser att deras förmåga till reflektion över etiska frågor har utvecklats genom handledningen. Flertalet anser också ha ökat sin förmåga att identifiera, kritiskt granska, analysera och lösa etiska problem. Stora flertalet studenter instämmer i att de ökat sin förmåga att tillämpa etiska kunskaper. Studenterna är i stort sett nöjda med upplägget men något färre instämmer i att litteraturen och materialet stimulerat deras intresse för området.

I svaren på de öppna frågorna lyfter många studenter fram det positiva i att det är en liten grupp och att samma handledare följer gruppen under tre år. När det gäller antalet handledningstillfällen är inte kommentarerna samstämmiga en del studenter har önskemål om fler träffar medan andra önskar färre och någon kommentar ger uttryck för att handledningen är onödig. Att handledaren har stor betydelse framgår och flera kommenterar uttrycker att de har "fantastiska handledare" några kommentarer finns dock som ger uttryck för handledares bristande engagemang och intresse.

En återkommande kommentar är att fokus ska läggas på det etiska innehållet i diskussionerna och att strukturen behöver bli mer stringent så att det inte skapas utrymme för "allmänt prat" utan tiden ägnas åt etiska problemställningar. Det framkommer även önskemål om fler situationer som tydligt är

kopplade till den kliniska verksamheten. Negativa erfarenheter som lyfts fram är att man inte får utrymme i gruppen.

En slutsats som kan göras utifrån utvärderingarna är att flertalet studenter upplever att etik- och omvårdnadshandledningen är av betydelse och bidrar till deras utveckling men att det även finns potential för utveckling.

Etik- och omvårdnadshandledning ur handledarperspektiv

En utvärdering av handledarnas uppfattningar och erfarenheter av etik- och omvårdnadshandledningen så som den utformats i sjuksköterskeprogrammet genomfördes 2016. Denna utformades i likhet med studenternas utvärderingar i enkätform där flertalet svar på frågorna skattades på en femgradig skala. Även här fanns utrymme att med egna ord ge uttryck för sina erfarenheter och ger förslag till förbättring. Enkäten skickades till 27 handledare och besvarades av 13.

Exempel på innehåll

- Intresse och kunskap om ämnena etik och omvårdnad
- Kompetens för handledning
- Användning av teoretiska begrepp och litteratur
- Användning av metoder i handledningen
- Handledningens upplägg
- Handledningens betydelse för studenterna

Enkätsvaren tyder på att handledarnas intresse för etik är stort och likaså värderas den kontinuerliga relationen med studenterna högt. Kompetensen för att handleda anses god och man anser sig ha tillräckliga kunskaper inom ämnet omvårdnad för att handleda. I ämnet etik anser man sig ha mindre kunskap. I viss mån varierar man metoderna i handledarskapet och litteraturen och teoretiska begrepp används i viss utsträckning vid

handledningstillfällena. Svaren visar att man är tillfreds med upplägget men i något mindre grad är man nöjd med gruppernas storlek. Texterna som används som underlag för diskussionerna fungerar tillfredsställande. I övrigt framgår att handledarna i hög grad bedömer handledningen som meningsfull och utvecklande för studenterna samt att man uppfyller målen.

Avslutande reflektioner

Etik- och omvårdnadshandledningen är i min mening att betrakta som ett gott exempel på en aktivitet som stödjer studenternas lärande för att uppnå målen värderingsförmåga och förhållningssätt. Det är en form av undervisning där studenternas aktivitet och ansvar för det gemensamma lärandet är centralt. Trots många positiva erfarenheter från både studenter och handledare så är det viktigt att även reflektera över några av de utmaningar genomförandet är förenat med. En sådan utmaning är organiseringen av grupper så att dessa blir så sammanhållna som möjligt för att skapa den kontinuitet och trygghet som är grunden i handledning. Handledning av tio grupper fyra gånger per termin regelbundet under tre år är resurskrävande och många gånger en schemateknisk nöt att knäcka. Det kan emellertid också vara krävande för den enskilde handledaren vilket gör att man kan behöva stöd eller pausa från handledarskapet någon termin. Som handledare vet man aldrig i förväg vad som kommer upp och man kan ställas inför att hantera svåra etiska dilemman.

Referenser

Croona, G. (2003). *Etik och utmaning om lärande och bemötande i professionsutbildning*. Växjö Universitet, Institutionen för pedagogik.

Ekebergh, M. (2001). *Tillägnet av vårdvetenskaplig kunskap. Reflexionens betydelse för lärandet*. Åbo akademi, Samhälls- och vårdvetenskapliga fakulteten.

Högskoleförordningen (SFS 1993:100).

Silfverberg, G. (1999). *Praktisk klokhet. Om dialogens och dygdens betydelse för yrkesskicklighet och socialpolitik*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Svensk Sjuksköterskeförening (2016). *Värdegrund för omvårdnad*. Stockholm: Svensk Sjuksköterskeförening.

Svensk Sjuksköterskeförening (2014). *ICN:s etiska kod för sjuksköterskor*. Stockholm: Svensk Sjuksköterskeförening.